

ЛИРИКАТА НА ВЕСЕЛИН АНДРЕЕВ

Христо Йорданов

Всеки поет има неотменното право на личен поетически глас и индивидуален художествен поглед. Всяка лирика има право на живот, стига в поетическия ѝ ритъм да струи тревожната кръв на времето, което я поражда. . .

Поезия, херметически изолирана от патоса на епохата, е безжизнен дестилат, стерил екстракт, без цвят, без вкус и сладост, без никакви привлекателни свойства. . . Такава поезия прилича на изкуствена роза, която въпреки филигранната ѝ изящност, остава мъртва вещ.

И обратно — лирика, носеща белега на неспокойната атмосфера, сред която е породена, се чете като откровение. Звучи като съкровена изповед. Всеки куплет отеква в сърцето вдъхновено, правдиво и силно! Всеки стих носи динамиката и трагизма на времето. Дълбоко е пропит от чувствата и настроенията на народа. . . Всяко добро стихотворение прераства в страница от лирически дневник на епохата. А поетът — в неин пророк. Вдъхновен и горд. Като заговор с мъдростта на народа, поетът извисява полета на мислите и чувствата. Изповядва най-свидните възжелания, запява с роден глас и застава в ролята на вдъхновен глашатая в борбата. Да освободим поезията от тези ѝ качества е равностойно да я разстреляме.

Художественото дело на Веселин Андреев подкрепя истините за огромната роля на поета и на поетическото слово. Той внесе свои жизнени теми в съвременната ни лирика. Показа напрегнатия живот на българските партизани и стана откривател на тяхната героика, страдание и гордост. Посочи най-острите конфликти на антифашистката епоха у нас, като ги преткри в богатата душевност на съвременния комунист, в чийто образ съзря неугасимия свят на бъдещето.

В своите „Партизански песни“ той отрази непознати настроения, много нови чувства и емоции у антифашиста. Сам непосреден участник в борбата срещу фашизма, стана свидетел на неповторими събития. Сам изстрада благородната мъка, гордото страдание и героиката в живота на партизаните. Усети и разкри неподозирани силни душевни трепети, дълбоки пориви и преживявания. Вътка в своя поетически свят нови жизнени образи и поетически идеи, характерни само за антифашистката епопея. Изживя изцяло, с ново поетическо светоусещане и с ярко комунистическо виждане мъжествената драма и трагедия на личности, доказали своята всеотдайност към народа с цената на живота си. Разкри своя нов хуманизъм, достатъчно силен, за да ни плени. внесе в лириката активистичната размисъл за същността на живота, за достойната смърт и за още по-достойния живот.

Силната, безпределната обич към живота, трогателната извисеност в чувствата и активната мечтателност, етичната чистота и духовната честност, безграничната всеотдайност към революцията и силната воля да се защити — са неотменните белези на този лирически воин. В неговата боеготовност се съдържа и нещо познато от класиката. Новото е в осъзнатата жажда да се служи до краен предел на народа, да се преодолеят всички препятствия, да се изпият всички горчилки и когато е potrebno да се поднесе и живота като последна дан.

Четеш тези стихове и съзнаваш: те не са писани от много рутиниран поет, а от много искрен човек, непознаващ позата и литературното при творство. Те не блестят с изключителна артистична сръчност, но са пропити с необикновена гражданска тревога и забележителна страст. Те са неизкусени в словесни хитрини, а са писани с много откровеност и сърдечна топлина, с подкупваща честност, от сърце. . . Светлият трагизъм на лирическият герой не потиска, а носи душевна ведрост и оптимизъм, нравствена светлина и особена духовна чистота, които ни карат да се чувствуваме по-добри и по-смели, по-искрени и по-честни. С открити сърца се доверяваме на поета, защото сме почувствували, че добрият негов стих е дълбоко преживян и изстрадан, че има жизнена основа и достоверност, че неговата духовна тревога и красота са крепко свързани с мечтите, които съзидат бъдещето. . .

Художественото дело на Веселин Андреев издържа първата проверка на времето. Вече почти две десетилетия неговите „Партизански песни“ (1947) са сред народа. И ако днес все още се четат, търсят и преиздават в огромни тиражи (само новото им девето издание от 1964 г. е в тираж 30,000 екз.) това ни подсказва, че поетът не е бил обикновен регистратор на партизанския живот, а е вложил в своите песни най-ценното от собствената си партизанска душа, от цялото си съществуване на поет и комунист. Добре се посрещнаха и партизанските мемоарни очерци на поета — „В Лопянската гора“ (1953), които също претърпяха няколко издания. С интерес се срещат и неговите „Партизански разкази“ (1963). Андреев е автор и на две пътеписни книги — „Има на света Москва“ (1951) и „Мигновения в Египет“ (1963); на три детски книжки разкази — „Партизански подарък“ (1959), „Вихра“ (1964) и „Най-малкият ми брат“ (1965) и на два тома публицистика: „Преди всичко човека“ (1963) и „Младостта остава с нас“ (1963). На тях ще се спра на друго място.

На нас ни е трудно да си представим днес българската поезия след наподната победа без Веселин Андреев. Неговите песни имат свое, завоювано място в съвременната ни литература. Отдавна са спечелили доверието на хиляди читатели и понякога, когато срещаме нови негови творби, в съзнанието ни е изградена предварителна предразположеност към тях, вярваме в гражданския патос и в художествената им сила, защото са написани именно от Веселин Андреев. . .

От къде произтича тази благоразположеност? Къде се крие тайната на тази притегателна сила, която имат неговото име и неговите творби? Преди всичко на кръвната връзка между жизнен подвиг и поетическо слово. И на изстраданата комунистическа партийност на поета. Без нея той би се размекнал, деформирал и самоликвидирал като творец. Поетическите му идеи и образи ни овладяват до такава степен, че ги чувствуваме като свои. Висшата нравственост, партизанската етика и чувствителност разширяват и подсилват нашето духовно зрение. Правят ни по-мъдри и социално по-чувствителни. С други очи поглеждаме на човека и на неговата нравствена

стойност. Много от чувствата и мислите на лирическия герой ни изглеждат днес много строги, сурови и дори жестоки. Отначало ни е трудно да ги съживеем напълно, но ги възприемаме, защото с цялата си същност на съвременни хора разбираме тяхната правдивост и непреодолимост, тяхната действителна сила и красота. Защото са в пълно съзвучие с жизнената правда. Поетът успява да ни доближи до себе си и до суровите закони на неумолимата борба. Разбираме новото в човешката същност на борец-комунист, усещаме магния на неговата нежност и мъжественост.

Едва ли има друг съвременен поет, творчеството на когото да е така тясно свързано с героичната епопея на борбата срещу фашизма, както неговото. Всяко произведение, излязло изпод перото му, е тревожна среща с времето на партизанската борба (1941—1944). Време на героика, на безкомпромисна схватка и на народно възмездие, на победи и погрома, на свирепи изпитания, на жертви и мъченическо страдание. . . Време на „безглаголно“ търпение и силна човешка воля, на вяра и духовна стойност, на масов героизъм и мъжествена издръжливост. Незапомнено време! И в лириката, и в прозата, и в публицистиката на поета това сурово време пулсира с ритма на комунистическата революция. Струи в огъня на вапцаровската вяра, по-силна от страданието и по-дълбока от разума. Във всяка негова строфа, във всеки негов ред, в неговите мисли и чувства ще усетим строгата и сигурната стъпка на един активен съавтор, чието име наричахме Комунистическа партия. За него нейното име е светиня. И затова не обича да го назовава безцелно. В лириката си той не го споменава нито веднъж. Но дълбокото признание към нея ще усетим навсякъде, във всеки стих. Към партията той се чувства безкрайно задължен. Затова се стреми да следва широките ѝ хоризонти, да открива необозримия ѝ небосклон и да разчита съкровения ѝ тайни. Това са тайните на неговите другари, на трудовете хора, на народа.

Той се чувства скромнен войник на революцията, син и агитатор на партията. Принадлежи към богатото с таланти поетическо поколение, което влезе в своя литературен път преди Втората световна война, възмъжа в нейната буря и днес е в своя творчески разцвет.

Поетът не е изгарял от страстта на литературната слава, крил се е зад различни лъжеимена, без да има самочувствието на писател, макар да е изстрадал всеки свой стих, всяка своя дума, всичките свои поетически истини. И в тях никой не би могъл да се усъмни, тъй като още като юноша заживява с дълбокото чувство за отговорност пред партията и народа и отрано гледа на поезията като неразделна част от делото на голямата революция. Затова трудно бихме могли да разграничим особеностите на лирическия герой от личните преживявания на поета. Те почти органически се спояват в неделимо цяло, в единна естетическа сплав, сякаш сам поетът е единственият двигател на поетическото действие.

Лирическият герой се е разтворил в творческата индивидуалност на твореца, цялостният живот на когото е в пълна хармония с поетическата панорама на лириката му. Целият е вътре в действието, в живота. Всеки образ е навян от реалната действителност. На поета не му приляга ролята на страничен съзерцател, на мъчалив и безучастен мъдрец. Сам той е най-активното действащо лице. Нали и без това душевността на поетите всякога прозира в духовния строй на лирическия герой. Но това е недостатъчно, за да се изчерпи цялата истина за поета, който превъзсздава правдата на живота, взета в нейния адекват. Всяко художествено действие, всяко лирическо изживяване има автобиографичен оттенък, носи патоса на личната драма. В тях

откриваме неговата кръвна заинтересуваност и страстна политическа впечатлителност. Проявява и неоспоримата дарба да се превъплъщава, затова лирическият му герой може един път да носи името Антон, други път — Максим, трети път — Сашка или Веселин Андреев, един войнствуващ поет, гледащ трезво на живота, доловил острите му конфликти през призмата на бдителните си очи, преживял острите му драми с чистото си партизанско сърце. Той е поет, превърнал духовната си и гражданска биография в лирика. Поет, с дълбоко преклонение пред комунистическата истина. . .

Неговата единствена стихосбирка, съхранила трепетите на неспокойния му живот, дава всичкото основание на поета да каже: лирическият герой в моята поезия — това е същността на живота ми, тъй както някога Флобер бе казал: „Ема — това съм аз“ и скри обаянието на собствената си личност зад образа на неповторимата си мадам Бовари.

Напрегнатият живот на поета и обемът на неговите психологически преживявания са достатъчни, за да запълнят и два живота. Те са породени от непосредния контакт със суровата жизнена действителност и омъдрени от погледа и въображението на художника, останал верен на общата атмосфера на героика и нравствен подвиг. Създаденото от него попада изцяло в руслото на борбата ни литература, утвърдено от традициите на Чинтулов, Ботев, Смирненски, Радевски и Вапцаров. Същността на тази лирика е в строгия емоционален строй, в настъпателния ритъм, себежертвата, висшата радост от изпълнения дълг пред родината, войнстващото сърцебиене и щастието от борбата. . .

В гражданския патос на борбата е интимната същност на поета. У него и най-личните чувства, мисли и настроения съдържат граждански патос, а и най-обществените теми са обогатени с краските на личното изживяване и звучат като интимни изповеди. Никакъв синур между интимни и граждански теми в лириката му не може да се открие, защото не съществува и защото е заличен в творческото съзнание на художника. Затова и неговите поетически идеи и „образи“ се връзват в паметта ни, изстрадани са до дъно, преживени са непосредно, пресътворени са правдиво, искрено, драматично. Поетът не се губи зад безличното „ние“, а завоюва свое художествено „аз“. Става ни по-интимен, по-близък и по-трайно се свързва с едно ново щастие, което преграства в друго велико цяло, обединяващо милионите хора единомишленици.

Поетът има какво ново да ни каже и го казва честно, с подчертано художествено внушение и гражданска доблест. Така се осъществява крепка духовна връзка между творец и народ. . . И с основание можем да наречем неговите песни неспокоен лирически дневник на партизанската епопея. Или по-точно — сурова и неспокойна хроника на една величава гражданска война, в която Андреев израства и като закален комунист, и като творец.

Първите литературни опити на Андреев ни въвеждат в атмосферата на ония чисти преживявания, които ни напомнят томителната меланхолия на Дебелянов при тази разлика, че у Димчо чувствата имат реална стойност, а у него — всичко е платоническо. Любовното чувство носи ефирен характер. То е по-скоро „девствена мечта“, по-точно — „сладък унес“ или най-вярно — „тих сън на душата“ („Любов“), която се опиянява не от сладостното чувство на любовта, а от „благия“ шепот на цветята, от едва доловимия им пролетен звън. . .

Разлистете втората половина от течението на списание „Българска реч“ (1934—1935) и ще срещнете във всяка книжка (4—5, 6, 7, 8—9) името на Георги Георгиев Андреев, ученик от VI,^е реален клас на III Софийска

мъжка гимназия. Ще се уверите в характера на „любовните“ емоции у голобрадия поет. Това са едни от първите и съвсем невинни „грехове“ на шестнайсетгодишния юноша. Той обича плача на „есента печална“, нейните ледени сълзи и горестни въздишки. Обича копнежа и неясното очакване на душата. Влюбен е в мечтателната тишина. Черната багреница на нощта и дремещото и безучастно небе не сгряват с никакви надежди страдащата душа. Зловещият грач на нощната птица или кобният вълчи вой сред зъзнещото небе само подсилват тази безнадеждност. Те потапят „в страх и лед сърцето“ („Късна есен“). Падащите бели пеперуди на пухкавите снежинки също са безучастни към страданието. И те не са в състояние да открият „топли думи“, за да утешат угнетената поетова душа („Снежинки“). Едва нежният полъх на майската „вечер чаровна“, упоиващият аромат на цветята и вълшебният лик на „русалката гальовна“, нейното целебно дихание на „богиня всевластна“ успява да загаси пожара на неговата скръб („В майска вечер“). Нека ми бъде позволено да цитирам само два куплета, които несъмнено твърде ярко напомнят литературните образци:

В тихия пролетен звън
шепота благ на цветята,
в сладкия утринен сън —
тихийт сън на душата —

в мене несетно се ражда
нежна, лъчиста любов...
И всред възпламнала жажда
чувам аз нейния зов...
(„Любов“)

И в останалите стихове ще срещнем много „сънна белота“, „здрач теменужен“, „удавено в мъка щастие“, „влажна тъма“, „тихо ридание“, „разнищена лъжа“, „сънни мечти“, „морна земя“, „галена мечта“, „храсти заспали“, „тъмни предели“ и „лилии бели“. . . Ех, младост! Какво не прави тя?

В тези „твърде сполучливи“ опити редакторът на „Българска реч“ — Малчо Николов (1883—1965) е забелязал оная „непосредност, свежа образност и мелодичност“, които особено му се понравили, за да даде годишната си награда (от 200 лева) за най-добрия цикъл стихотворения на неизвестния нему поет.

Първата награда на старателния ученик донася и първото му разочарование. Един негов другар го посъветва да преустанови това „подозрително“ сътрудничество. В „Българска реч“ по онова време са прописали Александър Геров, Невяна Стефанова, Цветан Спасов (Волен), Асен Босев, Радой Ралин и много други. Но и те по-рано или по-късно прекратяват сътрудничеството си. . .

Литературният пубертет сякаш е приключен. Стиховете в ученическите тетрадки издават чувствата и настроенията на една мутираща младост, непознала все още действителната сладост и горчивина на живота. Абстрактни и безплътни са страданията и мъката, навейни от образците. Въздушно красиви са и чувствата. Наивна е и нежната обич, един невинен предусет, нашенат от упоителния глас на Лилиев и Дебелянов. Всъщност по-добре е да не говорим за влияния или за заемки. Нали всичко е така ясно: подражанията, колкото и добри да са, никога не са оригинална поезия.

И ето изведнъж стената на новото, на това, което предстои, на онова, което искат от него другарите му, го изправя пред непознати изпитания. Може би тъкмо тогава начеващият поет е имал голяма нужда от подкрепа.

И тая подкрепя открива в лицето на партията. „Тя ме окуражи, признава Андреев, че и малкият човешки живот може да има голям смисъл. И ми става страшно, като си помисля, че можеше и да не я срещна. . .“

Вече не мисли дали е годно старото оръжие, с което се е помъчил да воюва, а насочва духовното си зрение към дълга, на който подчинява съвсем убедено, напълно съзнателно и литературните си търсения. . . Започва една упорита дейност, една трудна и мъчителна работа в откриване на себе си. Бъдещият поет е обхванат от истински запой на жадно и ненаситно четене.

Отраден е фактът, че между ранните творби от „Българска реч“ срещаме и стихотворение като „Сега полята“, което се отличава от другите само по това, че е написано под напора на непосредните изживявания. И в това отношение стихотворението е твърде симптоматично. Отсега нататък перото на поета се откълква само на преживяното, само на онова, което е засегнало младото му сърце. Макар и не всички да е изяснено, в тази трикуплетна творба се загатва за зреещата мъчялива борба сред народа. „Житното зрънце е вече посято. То кълни и макар „скрито“ в топлите „земни гърди“ на трудовите хора, но ще разцъфти, когато „свежата пролет“ овладее полята, когато избуют неспокойните класове и ги обсипе със своята слънчева жарава —

Тогаз в житата — шепнеци и златни —
ще плъзнат бодрите жътвари.
За буйна радост — жетва благодатна —
часът очакван ще удари. . .

Все с тревожната жажда на този очакван час, все с бленуваната благодатна жетва, все с огъня на зреещата „пролет“ са пропити и следващите стихове на младия поет. Не всички от тях са готвени за печат, затова идеите са направо декларирани, чувствата са пряко изявени. В стихотворения като „Пред разстrel“, „На първи май“, „В последния час“, „Новите села“, „Желание“, „Ковач“ и много други, са манифестирани гражданските чувства, мечтите и най-съкровеният въжделения на младия ремсист. Той вижда същите поля, но в нова пленителна красота. Погледът е мечтателно зареян в бъдещето. Вижда го като реализирано битие, не като далечна мечта. По безсинурните ниви съзира ярките силуети на пеещи комбайни. Дочува тракторната песен, сливаща се с възторга на влюбените в труда силни хора. Сред тях е и поетът, копнеещ „последния час“ на революцията, в който ще се реши съдбата на това бъдеще, което носи в сърцето си. Мечтае оня сладостен миг, когато с целия световен пролетариат ще се вдигне в лютата бран, ще шурмува бастионите на стария свят и сразен, в победен екстаз ще притвори очи, опиянени от пурпура на веещото се над него знаме. Това е за него възвишеното щастие на бореца — да се влее в устремения редици на своите другари и да намери мечтаната смърт на революционера. Такава е „завидната“ участ, в която безкористно е влюбен. Колко красота в мечтите! Може би много повече, отколкото в посветените на тях стихове. Ала колкото и непохватни да са те, в тях са запечатани етапите на едно силно гражданско горене, така характерно за комунистите от цялото поколение, към което принадлежи поетът. Всички те са млади ковачи на „световната“ революция.

Заедно с гражданското безпокойство на съзряването расте, макар и по-бавно, и творческото възмъжаване на младия поет. Ако внимаване в завоюваното в „Утро над града“ (в. „Съвременник“, бр. 2/1935) ще се убедим колко все още е в плен на Ведбал и колко трудно се прави самостоятелна крачка в гражданската лирика. Ала отчаянието не е присъщ белег за търсе-

ция нови хоризонти. Но не може да не забележим и първите нюанси, първите краски от едно страстно индивидуално дирене. Сътрудничеството в „Съвременник“ го свързва и с нови запознанства. В редакцията се среща с млади писатели-антифашисти, с които споделя творческите си тревоги.

Въведен е по същото време и сред писателите от известния кръжок „Христо Смирненски“. Тук за първи път изслушва доклад за метода на новия художествен реализъм. Тогава започва да чете и заобиква за цял живот автори като Горки, Маяковски, Есенин, Багрицки, Сурков, Гладков, Фадеев, Островски, чиито книги кръжочниците разменят помежду си...

Най-красноречиво доказателство за душевната тревога и за класовата всеотдайност на поета са неговите стихове:

Аз днеска не мога да бъда спокоен,
а смут,

и тревога,

и гняв ме души!

И моите мисли поток са пороен
и моят съвест диктува: пиши!...

— — —
Европа трепери, Европа очаква,
със кървави ноздри тя души, слухти...
А тежко и глухо оръжия тракат
и в тътен тревожен земята бумти...

(„Тревога“)

Това стихотворение е публикувано в „Академик“, в броя от 15 май 1935 година. Колкото и несвършени черти да откриваме в него, то вече ни подсказва духовния строй, политическия климат и кардиналната насока, в която протичат мислите и емоциите на твореца. За него няма друг живот, освен живота на народа и неговата съдба. Неговата млада съвест е в гняв и в тревога, предсещаща надвисналата угроза над нашия континент. Това гражданско безпокойство е категоричен отзвук от зреещите събития в Испания и в цяла Европа, където фашизмът се укрепва и чертае мрачни перспективи за света. Забележете, поетическата декларация за гражданската тревога на поета е направена само една година след работите, печатани в „Българска реч“. Несъмнено — извървяният нов път не е без значение...

Поетът не успява да участва в литературните сборници „Сигнали“ (1935) и „Брод“ (1935), но много добре се запознава с тяхното съдържание и решава да участва в „Жар“ (1936), където обнародва „Тревога“ и „Новите села“. Те се посрещат много добре. Дори в послеслова на литературния сборник „Поезия на новото“, написан от Младен Исаев, се изтъква, че младият поет се докосва „до една от най-парливите теми — войната“ и особено се подчертава успехът на „Тревога“. „едно от най-хубавите стихотворения в сборника“. Нека приемем оценката като творчески аванс за поета и за подготовяното от него настъпление, още повече, че и сега бихме могли да открием отделни оригинални черти от физиономичната му палитра. Но има какво още да се желае. Социалният и личен оптимизъм, гражданската тревога пред надвисналата война и оная спонтанна реакция да се защити мирът са несъмнени завоевания за поета, обаче все още недостатъчни. Общото равнище на сборника също не може да ни удовлетвори и без всякакви резерви сме длъжни да се солидаризираме с автора на послесловието, който изтъква, че тези творби „страдат от художествена незадълбоченост, абстрактност, шаблонност и липса на нови, свежи художествени средства, които да изразяват по-внушително новите идеи.“ Преодоляването на тези недъзи, които поетът счита и за свои, стават главната му творческа задача.

И отново на работа! Трудна, мъчителна и сладостно увлекателна.

С особен възторг чете и препрочита „Антологията на съвременната руска поезия“ (1938), която Христо Радевски поднесе на българските прогресивни читатели. Като откровение посреща и „В страната на съветите“ на проф. Асен Златаров, книгите на Илф и Петров, Фурманов, Серафимович, Зощенко, Фадеев и Шолохов. . .

Близостта му със съветската литература подсилва и чувството му за отговорност пред народа. Подсилва се съкровено желание да се отдаде напълно на всенародното дело. У него това желание назрява като първостепенна духовна нужда, по-силна от хляба и въздуха.

Тази етична строгост и възискателност на младия комунист дава своето отражение и върху неукрепналото му перо. Започват да се усещат по-определено първите индивидуални интонации в поетическия му тембър. Тоновите са по-точни, по-верни и по-непосредни. Тях бихме могли вече да ги разграничим от багрите на другите. В това се уверяваме, когато внимателно разглеждаме работите на поетите, поместили свои творби в литературния сборник „Жажда“ (1939).

По-мъжествен и по-улегнал е вече неговият глас. И двете му стихотворения „Майка“ и „Родина“, поместени в сборника, са написани стегнато и носят определено антивоенен патос. В „Майка“ се изплаква тежката участ на българската жена, смазана от непрегарящата майчина скръб по загиналия син. Докато в „Майка“ се обобщава картината на разореното от жестокостите на войната село, в „Родина“ срещахме същата тема, но отразена през призмата на прякото изживяване.

Лирическият герой в „Родина“ е зад решетките и е дълбоко развълнуван. Той се вижда в безпределния вир на пролетното небе, гали с поглед слънчевия дъжд, но е тъжен, задъхан и смутен. Не го радва пролетта, „нахлула лудо през решетката“, защото не може да задуши мъката, засмукала младата му гръд. Страшна мисъл е сполетяла съзнанието и то цяло е потресено: може би с разстрел ще завърши неговият път? Но не за себе си тъгува той. Не! Не за своята младост, укрепвала в сурови трудности, а заради вероятната възможност „напусто“, „подло и без вест“ да пропадне покосената му младост —

Моя младост, неживяна младост
— закалена в тежки боеве —
може би напусто ще пропаднеш,
а родината се бори. . . и зове. . .

В „Майка“ и „Родина“ най-ярко проличава гражданската тревога на младия революционер, приел борбата на партията като лична участ и съдба. Всъщност тези две стихотворения се явяват обединително звено, истински мост между непознатото за масовия читател и онези творби, които всички познаваме от „Партизански песни“.

През 1940 г. Веселин Андреев приема бойното си кръщение: приет е в редовете на Българската комунистическа партия. За него тя е нещо повече от светиня. „Аз много рядко споменавам името ѝ, признава по-късно поетът. Да скъпя това име ме научиха ония, които го извикваха под бесилката или го изхриптяваха с последния си дъх, в последния си бой в балкана. Те не говореха, а живееха за нея. Нейното име те произнасяха само като предсмъртни, безсмъртни думи.“

Партийната му младост остава като будна съвест за целия му живот.

Отминало е времето на опитите. В тях прозвучават не толкова убедителни мелодии, отколкото искрените изповеди, неподправената социална

скръб у един съвременен „якобинец“. Литературното му ученичество е наистина продължителен, но не и безполезен период. Това е трудно време за набиране на творческа височина. Близко десетина години името на поета се подвизава в прогресивния печат, без решително да е привлякло вниманието на възискателните читатели. А онова, към което не са останали безразлични, е гражданската заинтересованост и всеотдайност, които прозвучават като клетва за вяност към класата и родната Комунистическа партия. . .

Цялата младост на поета, е потопена в атмосферата на реалната борба и всеки художествен образ, всяко чувство, всяка поетическа идея носи баграта на действителните стълкновения, носи патоса на антифашистката епопея.

Поетът за първи път действително е влюбен. И когато сеща сладостната земя тръпка, когато чува истинския зов на младото сърце то вече е познало пленителната красота на „първата любов“: трайно е обречено на един огромен дълг, свързано е с голямата борба, с тревожната участ на народа, на родината („Писмо до любимата“). На тях поетът е отредил първенствующе място в душата си. И все пак любовта му е жива и силна. Чувството за дълг подсилва светостта на чистата обич и се слива с нея. В съзвучие са дълг и любов.

Нелегалният поет изживява сладостната романтична тревога на онова „страшно и чудно време“. „Писмо до любимата“ е неспокойна изповед на влюбен ентузиаст, поел нов труден път, свързан с чудното щастие на „смялата борба“. В това стихотворение се долавя нещо сходно с вътрешния подем на чувствата, които познаваме от „До моето първо либе“. И тук изживяванията са съгъсени. Гражданският патос е напълно съзвучен с изблика на любовните трепети. И тяхната сила ще усетим още във въвеждащите пейзажни строфи, окъпани в ярките тонове, в свежите багри на незабравимата Витоша. Ще я открием и в неповторимата синева на родното небе:

А небето блести — мигар другаде има
тъй обистрено, толкова синьо небе?

Това небе има свой чар, защото е небето на влюбените, неповторимо, блестящо и толкова синьо, че пробужда чудната „безименна радост“, от която без насита се гребе. . . Целият пейзаж е чист, стоплен с много чувство. Дъхавите поля са декорирани с белите мъгли на сребърните изстрели, събудили девствената тишина на равнините. . .

Опияненнието на влюбения, неговите смели крачки и езическото му преклонение пред красотата на природата са ни достатъчно овладели, за да нямаме никакво колебание във възприемането на съкровената изповед:

аз обичам света и живота обичам,
и опасния път в тия будни села.

И съм чудно щастлив. . .

Ние вярваме в тази изповед. Дори предшествуващите два стиха, в които поетът ни уверява, че върви храбро в своя път и е готов „на всичко“, се явяват като чувствително отклонение на чувствата от основния поток на преживяванията. Излишен е и въпросът „Ти ли, моя любов, толкова сили ми вля!“; поставен в скоби от поета, навярно почувствувал, че ще остане неразбран. Излишно опасение. И без този ред настроението е пределно ясно и заразително. Лирическият герой е „чудно щастлив“. Именно „чудно“, защото се чувствава свой сред буйно растящите „непокорни момци“. С тях ще споделя всичко в опасния път. И с нея:

И съм чудно богат: имам теб, моя обич,
мой безценен-другар — на живот и на смърт!

Близостта с борческия колектив се превръща в извор на щастие, в сила и огромна радост. Ала и обречеността („Интимно“) е неизменен спътник на суровото ежедневие. За него тя е осъзната жертвеност в огъня на двубоя. В него той е вчепкан като силен орел, предусетил градоносната тежест на предстоящата буря („Пред бурята“, 1943).

Поетът чувствава грозното олово на дългите „душни часове“ на затишието. Скоро ще залаят с бесен лай картечните. Ще затракат лудо, но не ще изплашат самообрекллия се на борбата поет, зажаднял да чуе зова на поробената си родина, за да литне като птица в трескавия открит класов двубой:

Аз зная —
 всеки тука е герой.
щом бди на пост —
 макар и в това затишие,
но аз жадувам
 огнен,
 трескав бой,
там с пълна гръд,
 на свобода се диша! . .

Дисциплинираното съзнание на поета не е поблазнено от лихата слава („На един поет“, 1943) на „буреносния поет“, мечтал за барикадни боеве и за славна смърт, а в решителните часове предпочел да се скрие от огъня на лютите изпитания, за да се запази непокътнат и да има време да възпее подвига на борците в своите огнени стихове. Подобни съображения и страсти не ще събудят и днес възторга на никого. А камо ли на самите революционери. Мерзка е не само постъпката на страхливеца. По-мерзка е неговата философска мимикрия. Той нашепва и на други с ехиден глас: „ . . . Какво ще дадеш на партията с трупа си? За това има други. А след победата ще са ни нужни умни, талантлив хора, тогава ти ще бъдеш сто пъти по-полезен!“ — Не! Слабо е да се каже, че този глас е само противен. Той е предателски ласкав. Назидателен и високомерен.

Видите ли, ние не сме като ония простосмъртни, за да мрем и да проливаме кръвта си. Ние заслужаваме по-друга участ. Висшите съображения на хитреците не се отдалечават от самата подлост и измяната. Те са само неумело прикритие на вътрешната неустойчивост, на вътрешната слабост и на оня животински страх, който нямат сили открито да признаят. Те не ще го признаят и днес и под ново прикритие на някакви висши държавнически съображения, прилични на оная „великодушна снизходителност“ на „мъдрите“ към „неразумните“, ще вършат подлости спрямо кристално чисти борци. Такива мъдреци забравят Лениновата мисъл, че „Държавата е силна, когато масите всичко знаят, за всичко могат да съдят и всичко вършат съзнателно“. И тъкмо затова поетът е така злъчен и прям, когато иронизира фалшивата загриженост на лъжепоета, изрекъл „чудесни и възторжени думи“ за загиващите в боевете, а сам се отдръпнал в тихото си заливче. Младата кръв на поета неукротимо напирала и се бунтувала. Тя ври с яростния заряд на „всерушителен взрив“, защото поетът знае, че дори и когато изгарят в боевете, поетите-бойци не загиват:

И за нас
 всеки воин
 поет е!

всеки паднал фашист —
боен стих!

А в кръвта на другарите — светла.

най-прекрасна
поема
блести!

Преди да напише „Интимно“ той вече е рецитирал пред своите другари „Русия“, една подчертано риторична творба, родила се като жив отклик на „великото ликуване“ от победоносните сталинградски боеве, които води Червената армия. Макар и в публицистичен план тук надделява буйната възхита от гордата победа на братската земя, от исполинския ръст на родения в бурите сърдечен и справедлив народ. Ще спомене гордите имена на неговите синове Рюрик, Разин или Пугачов; ще припомни страшните боеве край Полтава, Нева или Бородино, за да докаже непобедимостта на Съветския съюз, спечелил и сега решителната схватка с хитлеристите край Сталинград.

Частица от това „ликуване“ и безрезервно възхищение ще доловим и в „Интимно“, едно стихотворение, в което продължава лиричната изповед в „писмото“ до любимата. Тя не е абстрактното същество от ранните стихове на поета. Нейният жив образ има конкретни черти, синоним на чистота и възвишеност. Поетическият силует на любимата не се изчерпва с отвлечената мечта за любовта. Родила се е силна и нова обич. Ласкава и примамна. Жадна за щастие и по човешки тръпнеща пред неизвестностите на тревожния ден. Горда пред неговите трудности и благородно предава на борбата. В нея тя влиза зряла и мъдра, готова да приеме всичките ѝ рискове. Готова да обича като любима, да ражда деца като майка, да живее и се бори като комунист. . . . Поетът не знае как да се обърне към любимата, не намира достатъчно сърдечни стихове, не открива име, за да я назове. . . . Запленен е от красотата на чистата обич в едно „велико и съдбовно време“ на сурови борби, на затвори, бесилки и разстрели. Навярно затова —

и любовта е по-дълбока, земна,
защото. . . смърт ни чака може би. . .

Нима животът на революционера не е всякога надвесен над бездната! Нали всеки ден носи „среща“ с грозящата го смъртна опасност! Въпреки нерадостната и сурова участ, която би сполетяла всеки нелегален деец, любовта ще възтържествува. Те ще ѝ останат верни. Верни ще ѝ бъдат и всички бойци от цялото героично поколение, познало и светлата обич, и вярата, и грозните гримаси на борбата. В името на тази борба —

... ще паднем без въздишка
ще отдадем дори и любовта.

Обречеността в борбата не е вик на отчаяние и слабост, не е зов към самата смърт, а тревожна надежда за някакъв изход или по-точно — една готовност да я приемат. . . Така никой не ще узнае тихите мечти от онзи ухаещ юлски ден, когато са жадували своя нероден Владимир. Но дори да дойде и най-страшното, тѣ откриват пак жива своята мечта. Тя ще остане безсмъртна и пред „куршума на врага“: в свободната родина ще зашуми новата младост на народа и сред нея ще израсне и жадуваният Владимир. . .

Не е ли трогателна, не е ли достойна за преклонение тази жертвоготовност? Мечтата, чисто човешката мечта по нероденото дете, се свързва в органическо цяло с голямата идея за безсмъртието на народа. В неговата плът е за-

жено светлото битие на борците. Чрез него дишат светлите им мечти. И те ще останат живи, защото са имали голям и пълноценен живот. Живот без страх от смъртта! Тази неустрашимост в борбата и в целия живот е изразена с изключителна сила в сентенцията на Артър Милър: „Човек, който се страхува да умре, се страхува и да живее.“

Романтичната обреченост на лирическия герой прбужда повече гражданска сила, повече естетическа наслада и по-малко скръб: наслада от безкористната саможертва, равностойна на истински подвиг и чиста скръб за неживяната младост. С това любовта съвсем не е погребана. Чрез нея поетът диша в най-трудните часове, защото това е любов-самозабрана, дълг и гордост. Любов, която сгрява със силния си огън. . .

С тази голяма обич е изпълнен целият съгъстен и напрегнат живот на поета. Такава е съдбата на цялото революционно поколение, което носеше на младите си плещи злощастната участ на поробената родина. Духовното зрение на младия писател всецяло е насочено към потребностите на народа, към житейските бури, към ненаситните жажди на антифашистите. Техните съкровени мечти за свобода стават център на поетическите му изживявания.

В тази кипяща младост поетът Веселин Андреев съгражда в най-съкровеното място на сърцето си непостижимия образ на комунистическата истина. Ней той поставя в светия светих на своята душа. Тя става най-висшия духовен стожер на неговия неспокоен живот. Става неизменната платформа на цялото му съществуване. И тъкмо затова с такава жар ще я отстоява цял живот. С такава непреклонна сила ще я брани с оръжие в ръка. Ще я влее и в творчеството си.

И ето че идва и жадуваният миг. В оная тревожна септемврийска нощ на 1943 той излиза в Балкана. Събдва се мечтата на поета да влезе в открит бой. . .

До излизането на поета в Балкана той вече е обнародвал доста свои творби, за да го знаят и близки и врагове като поет. А най-новите му работи — „Писмо до любимата“, „Русия“, „Пред бурята“, „На един поет“ и „Интимно“ се познават само от най-близките му другари и се публикуват едва след народната победа.

Когато човек за първи път се запознае с най-хубавото, излязло изпод перото на поета, издадено за първи път в отделната и единствена за сега негова стихосбирка — „Партизански песни“ (1947), всякога остава с чувството, че влиза в тежък и неравен двубой. Врагът е силен и многочислен, ала след дълга победоносна битка най-сетне е повален.

В това сурово сражение поетът влиза със завидна интелектуална стабилност. Той има солидно душевно равновесие, което го държи настрана от всякаква сантиментална мекушавост и отпуснатост. Далеч е от интеллигентската колебливост, от калугерската безличност, които биха го довели до излишна разнеженост и раздвоеност на емоциите. Но съвсем чужда му е и садистичната екзалтираност на фанатика, онова бездушие и свирепост на ограничения доктринер. Макар нито веднъж да не заплаква в стиховете, поетът има изключително сърце: чувствително до болка. Спартанската суровост на партизанския бит съвсем не заличава неговата чувствителност. Напротив! Свирепият студ, гладът и постоянната тревога за хората в отряда изострят неговата впечатлителност, нежност и духовна изтънченост. Не с кръвясали очи, не с някаква освирепялост на преследвания, а с кадийаномеката си душа той среща всички трудности и пречки в бор-

бата. Среща ги с подчертана любов към трудовия човек и към всички негови съчувственици.

Всеки внимателен читател е забелязал, че още „Писмо до любимата“, „Русия“, „Пред бурята“, „На един поет“ и „Интимно“, писани в дълбоко подполие, се отличават по своята гражданска категоричност и недвусмисленост, по откритата си революционност, по оная характерна за поета чистосърдечност и духовна прямота, по ярката си партийност. До голяма степен тези нови качества липсваха в печатаните му работи, но сега те стават най-типични за „партизанските песни“, родени в чудните дебри на Стара планина. „Времето, прекарано в партизанския отряд, признава Андреев, е най-богатият, най-ценният момент от досегашния ми живот. Там човекът се проверява най-добре — всеки миг той е пред очите на другарите си. Изпитанията, опасностите, битките с врага, възторга от победите — всичко това калява, укрепва“. Тук сред бесните сприи на Балкана той за сетен път разбира „простото величие на комунистите“ и те му дават „сили за цял живот“. Нужен е бил не само твърд характер, но и духовен кураж, широта на мислите и полет на въображението, за да се създават лирични стихове. „... да се пишат стихове бе трудно, изповядва поетът, — Трудно, но не невъзможно — още повече, че стихът, бойният и искрен стих, бе едно от нашите оръжия.“ И за да бъде винаги боеспособно, поетът последователно, и с една педантичност на суров воин, го изостря, усъвършенствува и овладява. . .

Той ще се възхити от партизанското оръжие („На моя пистолет“), ще изстрада синонните си чувства („Неизпратено писмо“). В ония сурови януарски и февруарски дни и нощи на 1944 г. ще създаде значителната част от стиховете, написани в знаменитата земянка под връх Вежен, където партизаните най-много се застояват. На двадесетгодишнината от смъртта на пролетарския вожд поетът посвещава поемата си „На Владимир Илич Ленин“. В неравен и начупен стих, със своеобразна вътрешна интонация, поетът прокламира своята размисъл за съдбата на човечеството и голямата признателност към Илич, влял всичките свои сили за освобождението на света. Тази изцяло политическа поема не е обикновен литературен разбор на световните събития по време на Отечествената война, а дълбок израз на вълнението на поета, на неговото активно емоционално отношение към политическите факти. Ще напише и своя „Партизански марш“, с който ще влезат в боевете и ще бъде път от целия отряд по мелодията на съветската песен „По долинам и по възгорьям“ от Александров. Омаян от прелестите на балканската зимна природа, ще изстрада своите „Хайдушки нощи“ и чудни „Зимни приказки“. Ще открие красотата на Вежен („На Вежен“). А когато бъде звладян от своята обич, ще затъгува отново по любимата и ще ѝ „изпрати“ в затвора своята „Моминска песен“.

През един светъл юнски ден на 1944 ще напише драматичната си „Размисъл“. Все по същото време създава „Родина“, а пред прага на народната свобода своя втори „Марш“, посветен на дружбата между партизанските отряди „Чавдар“ и „Бенковски“.

Останалите стихотворения — „След победата“, „Желязно племе“, „Нощ над София“, „Обич“, „Балада за шестнадесетте“, „Балада за комуниста“, поемата „Сашка“ и др., той пише след народната победа.

Писани по различно време, партизанските песни на Веселин Андреев имат единен творчески климат и сумарно взето монолитна психологическа температура. Нали всички те са посветени „с болка и гордост“ на „героич-

ната памет на другарите, които не се завърнаха“. Но това е само външно впечатление. Взем ли се по-внимателно във всяка творба поотделно, ще констатираме специфичните ѝ особености.

Вникнем ли в съдържанието на новите чувства и в същността на поетическия свят на Веселин Андреев, ще открием, че е наситен с много действена красота, с много сурова поезия, динамика и свежест. Стихът, най-сполучливият негов стих, ни застава да си представяме и преживяваме дори и неща, които не са пряко словесно засвидетелствувани, а сме само мислили, слушали или чели за тях. Пораждат се нови и все нови асоциации. Често свързваме поетическите образи с личните преживявания на поета.

В пролетния разкош на природата партизаните като „в някаква омая“ ще доловят тихата, всепобеждаваща симфония на живота, но не без скръбни и печални акорди, не и без трогваща радост. . . Тя ще заструи в набъбващите артерии, в немирната кръв. В шепота на разпукващите пъпки. В безкрайния ламтеж на раждащия се свят, в който са влюбени. Тази радост ще зашурти дори в топлия блясък на чезнещия сребрист сняг. Цялата тази красота достига до партизанската душа, влива се в сърцата им, ненаситни за щастие и радост. . .

Поетът е успял да открие в отделния детайл на природата частица от човешката душа. Във всяка панорама се усеща незримото човешко присъствие, ярката човечност на суровите мъже, преследваните като вълци, ала скромни и жадни за капка човешка красота и нежност.

В тази природна пищност умират и хиляди техни надежди. . . Нерядко нечаканата смърт оредява редиците им („Балада за шестнадесетте“, „Хайдушки нощи“). От нея те са потресени, но не победени. Дори и в просъница виждат как се разделят в нечовешка горест другари („Обич“). Как страдат като попарени от жив огън сърцата, когато ще трябва да погребат убития другар. Да разстрелят тежко ранения, за да го освободят от гаврите на врага. Някога Дебелянов бе проплакал: „Мъртвият не ни е враг. . .“ Не! Ония, които изтезаваха, които режеха главите на партизаните, те и от мъртвите се страхуваха. За своя утеха ги разстрелваха по два пъти. . . И пак оставаха измамани: когато човек угасва в огъня на един свещен двубой, превръща се в сияние, в боен флаг, в безсмъртен символ. . .

Знай,

не искам в ръцете им жив да попадна,
да се гаврят със мен. . .

Целуни ме, Андриуша! . . .

Това е зов на горда, изтерзана душа. Зов не от страх пред смъртта, а от органическо отвращение пред мисълта, че ще се достави мнимо тържество на озверените палачи. Такава смърт партизаните презират. . . Смърт честна и все пак грозна. Нечакана, сурова. Нейната сянка вледенява. Нейното присъствие се чувства и то се вбива в младата им плът като режещо острие на стомана. . . И в тяхното мълчаливо страдание откриваме величието на подвига. Той не ще ни се открие изведнъж. Трябва да го изживеем, за да го почувствуваме. Тогава подвигът те застава да вярваш в духовната чистота и извисеност на тези нови хора. Сякаш четеш не „песни“, а неспокойни строфи от героичен епос за неповторимата епопея. Това чувство особено се подсилва тъкмо от малките, богато и емоционално съгъсени картини на родната природа.

Пейзажните откъси не са самоцелна игра на багри и тонове. Те са фон, декор, неизбежни спътници на настроенията, на чувствата. Те са неотме-

нима съставка в художествената тъкан. Това най-добре се чувства в „Хайдушки нощи“, „На Вежен“ или в „Зимни приказки“.

Тези наистина чудни приказки! Колко истинска красота се крие в тях! Снежни приказки, ала носещи галещата топлинка на красотата. Сгряващи с искреността, насищащи жаждата по непостижимото, по онова, което го няма и което все пак съществува някъде дълбоко в душите. Което не е родено все още в живота, но е толкова живо и примамно, толкова осезаемо, че кара партизаните да бъдат истински поети и мечтатели, да бъдат великодушни! Понякога красотата ги разнежва като невинни деца, които от сърце се радват на оня чуден елмазен прах, струящ от заснежената клонка. В тази красота те откриват образа на родината:

Птичка разлюлява клонка —
сребърен прашец струи. . .
„Ех, родино — ще пророним, —
хубава земя си ти! . . .“

Величавата зима блести в своята сурова красота. Злати в очите неповторимото ѝ лъчезарие. От зимния пейзаж вали ярка светлина. Богата и силна. Струи обилно и гали с особен чар душите. Измъчените души! Дълго ще се взират в небесната вис и в разкоша на природната изобретателност, за да онемеят от възхита и да извикат от възторг: „Ой, ти, красота! . . .“ Всеки фрагмент на планинската природа е в поетично съзвучие с изживяванията на лирическия герой, с неговата сърдечна мъка и жажда по красотата на големия живот. Всеки детайл от зимния пейзаж доразкрива въяторга на всеотдайно влюбените в живота хора:

Кой нощес с любов е везал
с дребнозърнест, звезден сняг —
в кичури бухлати чезне
вчера голия клонак.

И сега е като в чудо:
белият блясък те слепи.
Извишават арки чудни
буки — с връх в небето впит.

Слънцето в разплавен блясък
по върхарите гори,
в синкавомъглави краски
сенчестият дол е скрит.

А сред бялата поляна
(като в чуден детски сън)
шепнем — волни партизани —
край хайдушкия огън.

В тази удивителна зимна приказка откриваме душевността на партизани-на-комунист. Младият човек е потопен в шеметен свят, като в детски сън, където суровата красота го заобикаля отвсякъде. Като разцъфнали ябълкови клонки или белоснежни вишни стърчат пред очите заснежените ветки. Скреж е заскрежил с дантели дърветата и техният изящен букет сякаш доразкрива богатата човешка същност, цялостната душевност на партизаните. В омаята на утрото, в снежната тишина се оглежда вътрешното им напрежение. Оглежда се един мълчалив подвиг. . . В кристалната струя на снежния прашец долавяме протяжната мъка по роден дом, по майка и деца, по любовимата. Мъка, твореща радост. Мъка, докосваща издълбоко цялото същество на човека, способен да пророни от цялата си душа:

Ний във тебе сме изгнаници, родино!

Студеният дъх на нощта загасва обаянието на дневната красота, за да я замени с нова. Сребристият блясък затихва в омаята на синкавия здрач, в който сякаш застива плътта на заспалото слънце. Причудливата игра на светлосенките от партизанския огън събужда новите краски на нощната поезия и вае чудни образи на заснежените буки. Среброкорите им стволоче израстват в гиганти. В бакърено зарево горят и образите на тихите сурови мъже. Съзнаваме колко величие се крие в лицата на тези внуци на Левски, Ботев, Хаджи Димитър и Караджата. Те мечтаят, тъгуват, воюват и страдат като най-скромни трудови хора. Скромни и велики. Те сякаш са живели по два живота: разбрали са отдавна суетата на дребните неща и в дългите часове на размисъл дълбоко са осмислили живота си. Открили са щастieto си в челните редици на антифашистката борба, съзнали са нейната красота и сурова мъдрост.

Образите им оживяват пред очите ни и ние виждаме как бележат стъпка в стъпка своя път по бялата партина. Те слизат в балканските селца и колиби, за да въздадат народно възмездие. Те, жадуващите красота, влизат в атака срещу суровите обиди на безмилостния живот и на фашизма. Февруарският Вежен ще смрази кръвта им, но не и вярата им в близката пролет на живота, която доближават с всяка своя бойна акция. Така те съзидат народното щастие и избърсват сълзите на страдащите:

Кой ли подъл, зъл изедник
в тая нощ ще свърши?
Утре колко майки бедни
сълзи ще избършат!...

Пейзажните моменти от лириката на поета, както вече се изтъкна, нямат самостоятелна художествена функция. В съзнанието ни остават графичните контури на отделни картини, които се възприемат не толкова с тяхната пиктура и визуалност, отколкото с динамиката на партизанските настроения, чувства, изживявания и душевни конфликти. Живите, раздвижените детайли са обогрени с емоционална багра. Всеки шрих служи като допълнителна характеристика на поетическите образи. Звучи като лирична импресия, хармонична с техните тревоги и мечти...

Когато е създавал своите „партизански песни“ поетът навярно е бил необикновено честит човек. В такива трепетни мигове ще е бил един от най-щастливите хора. Той се възторгва не само от природата и от нейната красота, а и от това, че го е дарила с духовния поглед да се възхищава от изяществото ѝ: партизанското му сърце прелива от непознатата радост и опиянение на борбата, от нейния драматизъм и красота. Той живее с възторжената мечта, че ако раздаде частица по частица огъня на своето сърце, ако прелее своя възторг на хората, ще ги направи силни и горди, ще им вдъхне онова силно усещане, което наричаме щастие. Трудното негово щастие! Мъчително, ала красиво и благородно. С жадни и ненаситни очи се стреми към него, без да го докосне, защото е голямо и трудно. Неговото щастие е неделимо от щастieto на колектива и е твърде сходно с онова силно усещане, което се ражда в съзнанието на осъдените на смърт: те го изразяват в предсмъртните си думи, песни и писма. Тяхното щастие те застава да избираш не само живота, но дори и смъртта си; най-достойната, тази, която ражда живот; само такова щастие, което твори поезия, което ражда оня дивен живот, нямаш предели, пулсиращ дори и след последния удар на сърцето. Въплъщава се в едно име, в един символ, който наричаме Комунистическа партия. В нея е безсмъртието. Тя е синоним на голямото поетово щастие.

Идеята за щастието се слива с идеята за прекрасното. За поета лириката, борбата и щастието са равнозначни понятия, защото ги носи в сърцето си борбата и щастието, и тяхната възвишена красота. . .

Неведнъж е гледал как изтича капка по капка младата гореща кръв от сърцата на героите, как се ветреят кървавите партизански ризи и в душата, и в мозъка, и в цялото му същество протича онова непознато вълнение с най-високо напрежение, което той излива в своята „Обич“, в своите две балади, в поемата си „Сашка“ или в тревожната си „Размисъл“. В тях пулсира едно разкървавено от болка сърце. От болка и обич. . . Бунтува се една чиста душа. Възмущава се и пици една трезва и жива съвест на своето време.

Поетът осмисля върховните моменти от борбата, нейния хуманистичен патос, революционната ѝ етика, удържали проверката на епохата. Безпощадната ярост на борбата е сложила своя суров печат върху душевността на партизанина. Спомнете си „Обич“! Въпреки трагизма, въпреки сложната конфликтност на изживяването, лирическият герой насочва пистолета в луд гняв и стреля върху „верния“ приятел, но стреля от обич. Именно от обич, от такава силна обич, равностойна на сърдечен вик. Обич, извор на страдание, на болка. Стреля, за да унищожи страданието, за да освободи бореца от унижение. Убива свой другар, за да не го убият враговете, за да не търпи техните обиди. Друг изход той няма: по-добре мъртъв, отколкото жив, ала безпомощен в ръцете на садисти и палачи.

По-добре настръхнал от злоба „да разрушаваш и убиваш“, да „дебнеш“ и „бдиш“, отколкото да бъдеш безнаказано убит като див звяр и безучастно да гледаш как разстрелват деца и старци, как опожаряват домове и села. Всякакво бездействие и пацифизъм, всякакво колебание и нерешителност биха означавали изсърчаване на несправедливия терор. Биха означавали предателство на революцията („Размисъл“). Нима би могъл поетът да седи безучастно и спокойно? Той, който е препълнен със силна любов към хората, любов, която и камъка да запали. Той — човекът-комунист, който жадува мира като насъщен хляб, който бленува да твори изкуство, да милва с наслада детската рошава главичка на своя син! Той е принуден да изпепелява младостта си, „изгаряна от зла омраза“. Омраза, в която се съдържа „мъдрост и човечност“, в която има силна красота, етична светлина и партийна страст. . . Тази „свещена“ омраза е закалявана в горнилката на най-висшата етика. Родена е в огъня на класовата битка. И никаква сектантщина, никаква доктринерска ограниченост, никакъв класов фанатизъм и екзалтираност не са били в състояние да заслепят мъдрото сърце на поета. То пулсира в пълноводие на живота и колкото по-страшна е била бурята на действителността, колкото по-суров и жесток е бил самият живот, толкова се е усилявала жаждата му за нежност, за капка човешко щастие. . . В стихотворения като „Обич“, „Размисъл“, „Нощ над София“ и други е разкрит патоса на истинския поетов хуманизъм. Драматичен, воинствуващ и революционен. . .

Неведнъж поетът се е учудвал как след тежки боеве, след дълги преходи, след безмилостните пристъпи на чудовищната смърт, развявала свирепо кървавите си откоси, отново пеква слънцето, отново се връща безпощадната тишина, отново се изправят крехките стъркове на смазаната от потушите трева, отново запират перурдите и лирично заужават пчелите над цветните чашки, отново избиват мънистата на планинската роса. . . Там, дето е вилняла смъртта, отново се ражда живот. . .

В горестните вълнения на такива незабравими мигове поетът ще е бил и един от най-силните хора. Силен с високия идеал на борбата, с нейното благородство, с онова, което е духовно здраве и мъдрост. И в същите мигновения ще се почувствува доста слаб пред неизбежните жестокости: безсилен да върне в строя другарите, сразени в боевете; безсилен да премахне кръвта, с която ще напише поемата на епопеята. Поетовата тревога ни овладява и чак в големия въпрос откриваме изхода на неговия драматизъм:

... Но инак бихме ли могли
това, що любим, да опазим?

Биха ли галили невинните главички на децата, ако оставят канибалите да ги разстрелват? Биха ли творили новия живот, ако оставят да бъде разрушено всичко, за което са жадували? Ако останат само с голямата жажда за мир и творчество —

Жадуваш само да твориш. . .
Главичка детска да погалиш. . .

Но можеш ли? . . . Селата — в дим.
Децата разстреляни. Мъртвило. . .
И ти — настръхнал — дебнеш, бдиш
— да разрушаваш и убиваш.

Ето взела на драмата, ето от къде извира тревогата на голямото изживяване и неспокойната размисъл. Тази драма просмуква всяко чувство, всяка мисъл, всяко дело. Огънят на тази тревога ще ни обжари още по-дълбоко, когато вникнем отблизо в съдържанието на малкия цикъл „Нощ над София“.

Вечерно настроение е овладяло всички. Партизаните се радват на ярките чудни светлини на скъпия град, останал тъй далечен за тях, тъй непостижим, макар да е съвсем близо пред очите им, разположен като на длан сред равнината. Омразата отново пронизва сърцата:

Потъжи, помечтай. . .
Но омраза сърцето пронизва:
кой прокуди ни — в нашата родна страна? . . .

В часа на мълчанието всеки сякаш е свършено сам. Всеки със своята обич и тъга, всеки в някаква сладостна отмала на спомена, притихнали в лирична слабост и томителна мъка. Сякаш всеки е в безмълвен разговор с най-скъровеното, с най-скъпото. . . Единствено партизанската песен, в своята мъчителна нежност, ги свързва в единен организъм. Тихата песен още повече унася в размисъл, в забрава и красиви мечти. . .

Ала ето че става нещо чудовищно. За миг градът изчезва пред очите им. Съзвездieto от весели светлини секва. Няма ги милите очи на града. Мракът става господар на тревожните секунди.

И когато блясват светлините, когато изригват с грозен грохот светещите фонтани, когато тежките бумтежи разтърсват из основи града и закипява яростно земята, окъпана в летящи огнени езици, партизаните се стъписват. Стаили дъх, те наблюдават жестоката красота на гигантските гейзери от светлина и дълго мълчат. . . Грозно мълчат. Те са в тягостен шок. Замрял е всеки звук в някакъв твърд възел на гърлото. Изречените от някого дръзки и страшни думи —

„Да бият още! . . . Нужно е това!“

изтръгват от душите някакво сурово тържество, някаква неподозирано жестока радост, която веднага ги смущава. Това мнимо тържество трае само миг. Започват отново колизиите на познатата драма: за какво и над

кого злорадствуват? Премислиха ли всичко добре? Разчоплиха ли из основния цялата ситуация. Не грешат ли? „Да премислиш всичко със своя ум, да прецениш трезво и човешки — това не е интелигентщина! — с тревога признава по-късно поетът. — Тъкмо това се иска от комуниста. Нали ще правим нов свят, справедлив, обещаващ — много важно е как ще започнем. И трябва да се мисли, за всичко трябва да се мисли. Изглежда това ще бъде най-трудното. . .“

Кое е най-трудното сега?

Може би да се пропъди злорадото тържество!

Бесният смерч на цивилизованите „филантропи“ от Ню Йорк и Лондон е стихнал. Те смазаха родния ни град през ония януарски нощи на 1944 г. Самолетите са отминали. Разсипали са зловещия си товар над бедните домове, над скъпия град. . . Сега той диша смъртно ранен и окървавен. Затрупана София немее злобно в заревото на догарящите сгради, стърчащи като безозидни демони.

Това е картината, породена от въображението. Но тя събужда и „забравени мисли“, прииждащи в съзнанието, за да очертаят другата, неподозираната картина: там сред пустошта съзираш родната майка: грохнала, съсипана. Тя е сред немите и зли състарени хора, сред децата с каменни лица, сред майките с ужасени погледи, разперили безпомощно ръце като някакви огромни морни птици, за да защитят живота. . .

и децата ли тук врагове са били? . . .

— пита поетът и вече с друго вътрешно безпокойство, вече със срам и виновност изповядва:

И нелепата радост сега потъмнява
и се чувствуваш малко виновен дори —
в тоя град нещо скъпо е всеки оставил,
тоя град малко ли твои другари е скрил?

Целият колектив е почувствувал отвращение от „нелепата радост“. Не случайно и поетът е запомнил за цял живот тази неспокойна нощ и в поетическото изложение ще зачестят обилно прилагателните, чрез които ще засвидетелствува синовната „вина“ на „блудния син“, дръзнал дори само в мисълта си да оскверни злочастната участ на града. Сега той е „наш“, „изражен“, „погребан“, „изоставен“, „продаден“, който лежи и чака „спасение“, еднакво „враждебен“ и „роден“, и „болно любим“. За него партизаните ще мъстят, когато се хвърлят в боя. И ние вярваме в клетвените думи на поета. Те са казани от дъното на потресената му душа.

Своето човеколюбие поетът утвърждава чрез своите поетически „образи“. Спомнете си образа на оня як, едър като планина ятак („Родина“), който въпреки блокадата нарамва през нощта своята брадва и тръгва при своите. Прегръща всеки партизанин като роден син. Сам забравил себе си, той бащински заръчва много да се пазят —

А не помисля, че да ни спаси,
той сам покрай смъртта е лазил. . .

Този огромен българин се превръща за поета в синоним на България. Неговата преданост той с любов утвърждава, с неговите пориви и родолюбиви чувства той се гордее:

. . . Ятакът тръгва. А с любов край мен
въздъхва някой: „Ех, родино моя!“ . . .

Хуманизмът на поета докосва най-ярките му творчески черти. Той е залегнал по начало в основите на голямата преобразователна борба за утвърждаване на комунистическата правда и за отстраняване на всички социални пороци. Една борба, започнала още в Елада и Рим, за да бъде завършена от нас. . .

Зрелите творби на поета са пропити с високото благородство на борбата и с целия ѝ хуманистичен патос. Обвения са от емоциите на една остра конфликтност. Най-актуалните конфликти на епохата са си дали среща и са се отразили върху темперамента на неговото перо. С остро чувство за съвременност разкрива най-ярките чувства, най-светлите мисли и най-силните преживявания на нашия съвременник, на човека-борец за социалистическо бъдеще. „Истинската съвременност, писа Николай Лилиев, се ражда не само когато в произведението са запечатани събития на времето: важното е в тия събития да се оглежда бъдещето. Нека не забравяме, че никаква значителна тема не прави дадено произведение съвременно, ако не се чувствава в него революционното развитие на живота.“ А в най-добрите стихове на поета се чувствава съкровената жажда за красота, за повече радост и слънце, за мир и социалистическо бъдеще. . .

Наистина някъде ще почувствуваме нужда от по-голям размах, от по-голямо вглъбяване в психологическото очертаване на лирическия герой, от повече обемност на емоциите, от повече и по-свежи капки колумбовска кръв.

Ала въпреки тази констатация, не може да не признаем, че когато четем „Обич“, „Сашка“ или „Балада за комуниста“ нас ни овладява тръпката на свирепата тревога, продиктувана от неутолимата жажда към бъдещето, овладява ни онай сложна размисъл за съдбата на живота, за смисъла на борбата и за силата на човешката любов и твърдост, които са вплетени в тъканта на тези творби. От неспокойните стихове сякаш надничат измъчените погледи на борците, суровите очи от гравюрите на Кете Колвиц или от партизанските етюди на Марко Бехар. В тези очи откриваме вътрешната тревога и безпокойство, загрижения пламък за утрешния ден, за цялата съдба на борбата. Чрез мъчяливите им зеници долавяме и отразените в тях страшни мигове, когато са се разделяли с ония, чиито гласове никога няма да чуем. Но присъствието на техните съкровени мисли и мечти ще усетим. . . Тази мисловност протича и у нас по невидимите антени на художественото внушение.

Преживяното не е само декларирано, а дълбоко почувствувано и преосъзнато. Целият контекст е просмукан от сложната философия на жизнуетвърждаващата борба и от нейния патос. Понякога притваряш очи и виждаш образите на Антон, повален от палачите, на Сашка, изкопала в адека горест своя гроб, на Максим, с пръснатия череп. . . И с духовното си зрение долавяш как шекспировската им трагична участ вае ритъма на внушителна музика. Тази силна музика нахлува като бурен поток в душата ни; като стремителен порой от гонещи се силни екове; сякаш си потопен в гръмотевична сприя. . . Може би това са някакви предсмъртни стонове, най-силните чувства, най-тревожните мисли, които сам си преживял. И от своите драматични изживявания и превъплъщения, внушени от творбите, се чувствуваш по-силен, по-мъдър, по-горд. . . Сякаш сам си вбесявал изтезателите с твърдото си спокойствие и с дълбоката си вяра в комунизма, сякаш сам си копал гроба на събитията си живот, без да трепнеш нито за миг за неживяната си младост, без да си предал своето боево верую, своята комунистическа правда, без да си коленичил пред врага. . .

И образите на Сашка, Максим или Антон ти стават съвсем близки. В тяхната смърт откриваш с нова сила смъртта на хилядите, паднали със съкровената жажда: „Умирам за живот, който ще бъде по-светъл от слънцето, по-хубав от най-хубавите цветя и по-свободен и по-справедлив от всички до сега“ (Антон Попов). В смъртта им долавяме нещо величаво и могъщо, частица от тържествената красота на Ботевата смърт, от баладичната бузуджанска смърт на Хаджи Димитър или от бесилката на Васил Левски. . . Това чувство иззира от изключителната юношеска чистота на техния живот, от необикновената им смърт, прераснала в безсмъртие. Антон или Сашка не са вече обикновени ученици или тютюноработници, а поетически образи — символи на твърдостта и безпределната вяроност към партията.

Поетът е останал близо до действителните първообрази, като е превърнал красотата на подвига в поезия на подвига. Като гледам милия портрет на партизанина Стефан Минев Николов — Антон (от с. Лъжене), поставен в музея на Копривница, той с нищо не издава мъжествената строгост на комуниста Антон от баладата. Действителният георй бива заровен полужив в деня на Ботевата смърт, а поетическият образ мъртъв проговаря в ръцете на садистите. Поетът естетизира не какво да е страдание и мъка, а гордото стоическо държане и гордата мъка. Лирическият герой страда не от любов към самото страдание. Търпи лишения и глад не от обич към мъченичеството по силата на някакви езически или верски предубеждения, а за да е полезен максимално на народа, да запази свято името си на честен човек пред собствения си идеал, да остане верен на партизанската си клетва; той ще потуши водопадите на гнева и всякаква слабост, за да остане със заключена уста; ще смаже всяка болка, всеки страх, за да не достави удоволствие на враговете да го видят духовно повален и слаб. Гърмящите в душата стонове ще свършат със смъртта, но смърт с достойнство. Такава е и молбата на поета, отправена интимно към неговия боен пистолет („На моя пистолет“). Той желае гневните пориви на „отмъстителната му любов“ да секнат с достойнството на воина:

Но щом врагът рече да ме плени,
другарю мой, от скръб не ми изменяй
ти черепа ми с верен гръм пръсни,
не давай никой да се гаври с мене! . . .

Такава е действителната молба и на този чуден Максим от „Обич“, който дори и пред явната гибел, в урагана на куршумите, мисли за отряда и за другарите си. Предпочита да остави на тях единствената си бомба (на тях „по ще послужи“) и моли комисаря да му „тегли“ куршума. Предпочита другарската целувка на Андрей и куршума пред срамното унижение. Предпочита оная смърт, която ще воюва и побеждава и след физическата му гибел.

В творби като „Обич“, „Балада за комуниста“, „На моя пистолет“ и други видимата „жестокост“ на лирическият герой и осезаемата му „грубост“ придобиват нови измерения. Възприемат се по новому. Те прерастват в действена обич, в концентрирана нежност, в съгъстена любов. . .

Човеколюбието на лирическият герой е съдбоносна страст, верую и дълбока същност на неговото същество. Тази активна любов носи безлезите на антифашистката епоха. Родена и закалена е в самата борба. Расте в изпитанията и в горестните страдания. Тази любов е най-трудната истина за човека-комунист. С нейното откритие се измерва и духовната сила на човека-борец.

Когато изобразява героичното, Андреев външно е въздържан. Слогът му, обичайно строг и лаконичен, става още по-сбит и лапидарно точен, чрез който само загатва за станалото, без да изчерпва в подробности драмата, без да се простира в детайлите, без да загатва излишни обстоятелствени страни на събитията. Вгледайте се в ярките гледци на Антон и ще се убедите сами, че нажежено то до бяло желязо и солта в раните не са сломили волята на младия комунист. Неговото търпение и вътрешна сила ще ви смаят. Не някакъв хипнотичен екстаз го е въздържал да проговори пред своите палачи, а една върховна енергия, която ражда само принадлежността към един революционен колектив и която се одесеторява от комунистическия идеал. В нашето въображение затрептява живописният образ от „Разпит“ на Никола Мирчев. Читателят сам съзнава силата на едно художествено откритие, което трогва до болка и събужда много чувство, тревога, размисъл и великодушие.

Цялата драма има наистина шекспировски заряд. Тя е предадена не в бурната експлозия на чувствата, не в екзалтиран пожар от страсти. Изглежда хората, които истински живеят и се борят, не страдат от излишна афектация. Ние вярваме в техния мълчалив героизъм, внушен от поетическия рисунък на автора, който не стига до високопарна задъханост. Емоционалните полюсни крайности са му чужди. Не обича излишно да крещи или да буйствува. Избягва показната героична стойка, защото не му е в характера парадното пъчение. На пръв поглед е дори прекалено уравновесен, спокоен и мъдър в поетическата си позиция. Но това е само външно впечатление. Стремешът на Андреев е да създава не поезия на силните думи, а на силните преживявания.

Нашият поет не ще изпадне във фриволни умонастроения, нито в дисонанс с настроенията на боевия си колектив, защото е кървно свързан с него. Умното сърце на поета бие в съзвучие с нуждите на партизанския организъм. На своята поезия той гледа като на партийно поръчение, като на откровения на партийната си съвест. И като отговор на някаква вътрешна необходимост да се отзовава в стих при най-тежките мигове от напрежнатия живот.

Контрастирането е обикнат маниер на поета. Чрез него по-ярко проличават най-общите насоки на острите сблъсъци и конфликти, стават достъпни и най-сложните душевни състояния, по-силно се открояват новите етични добродетели на човешката личност, по-релефно изпъкват романтичните багри на художественото изображение.

Романтичната багра в лириката на поета не произтича от буйната ярост на някакъв индивидуалистичен бунт. Тя е продиктувана от зрелостта на революцията, от нейните високи задачи, от динамиката на епохата, от нейния устрем. . . Романтичните багри се пораждат и от характера на живата природа на новия лирически герой, от светлия му мирен блян по красота и творчество, по пълноценно човешко щастие. Открояват се и в ярката антиципация на бъдещето, което диша в представите на комуниста, в тревожните му размисли, в мечтите, пожеланията, в чувствата. . .

Някак неусетно, без всякаква граница реализмът на поета се обагря с нови романтични багри. Слогът зазвучава с романтична приповдигнатост и тревожна развъълнуваност („Обич“, „Хайдушки нощи“). Прекрасното звучи наистина величаво и гордо. Величаво и просто. Без да е нарушена общата атмосфера на героичното, което изпъква с психологическа острота. Естетическото въздействие съвсем не отслабва. Всеки романтичен шрих на поета има действено отношение към света, към съвременния живот. Всеки пое-

тически образ кореспондира с нашето съвремие. Романтичните моменти не променят действията, активистичния характер на неговия реализъм. Напротив. Реалистичният стил се подсилва, оплодява се с романтичните краски, отлива се в нова естетическа амалгама, без да се намалява силата и красотата на изображението.

Едва ли е нужно да се класифицират отделните черти на двата метода, тъй като те са „нещо като две ипостаси в едно същество“, както се изразява Горки. Интересно е да се подчертае само, че по едно и също време, с едно и също умонастроение и предразположение на човешкия си устрем, с една и съща ръка поетът пише реалистични и романтични стихове. Романтичните багри сякаш допълват и обогатяват реалистичната основа на поетическите образи. Съзнателно се уедрияват техните контури, подчертава се психологическата им независимост и романтична заостреност. Поляризацията на чувствата се явява като твърде целесъобразна, нужна и естествена. В „Хайдушки нощи“ например партизаните и тяхната душевност се показват в ярки тонове, с приповдигнатост и въодушевление. Тук и балканът е „весел“, в своята неповторима „хайдушка младост“, и вековните буки се „изкъртват с трясък“, и вятърът от Вежен стене „грозен“ и „страховит“, и снежната буря „злобно“ шиба, и вълчийт вой е злокобен и тъжен. . .

В такава сурова нощ партизаните са се сбрали на другарска veselba. Пеят за Хаджи Димитър, а в песента предущат собствена си участ. Пеят с гневни блясъци в очите за смъртта на героя, с гордо махане на едрите си жилести ръце, сякаш за първи път са отгатнали огромната радост и гордост, че са в партизанската армия на справедливата война, която водят. Широките усмивки по лицата им са сякаш свидетелство за голямото в душите им, набирано в дръзките набези срещу врага, в честите срещи със смъртта.

Благородството на душите, тяхното величие и сила е показано чрез тяхната песен. Те пеят през сълзи, по яворовски, от сърце, с цялото си същество. Силно! Такава песен и камъните ще разплаче, и бурята ще надвие; с такава песен и на смърт се отива, без да се сети страх, защото им е чужд. В подобни „хайдушки нощи“ и поетът е в своята стихия. Той е влюбен до безумие в живота:

Това са моите любими нощи —
обичам в тях да съм на пост, да бдя,
да ме упива грозната им мощ и
могъщата им, дива красота.

Самата борба изисква най-висок градус на граждански патос, високо нравствено напрежение, безусловна смелост и голяма твърдост в поетия път. И яркостта на чувствата се подхранва от благородния идеал, от ефирната чистота и целеустременост на душите, от оная мекота и нежност на партизанското сърце.

Мъкът или радостта, обичта или омразата, нежността или жестокостта получават патината на романтичната багра. Тогава и от болката извира поезия и никога безверие и унилоост. Прелестта на чувствата се откроява и в голямото, и в обикновеното.

Романтиката на героичното не докосва само психологията на безмълвния Антон или героиня като Сашка. Не се разкрива само в сражения, а и в мълчаливата обич, в гордата омраза, в томителната скръб, в сдържаната радост, в тихите съзерцания на планинската прелест. . . Звездните петънца по снежната целина, слънчевата тишина на Веженските скатове потапят поета в сладостна омая, „приземяват“ го, връщат го към детството, към

родния дом, към майчиния образ, към нежния лик на любимата. . . Колко трогателно интимен е той към тях („Писмо до любимата“, „Интимно“, „Моминска песен“, „Неизпратено писмо“). Своята обич той чувствава органически свързана с високите чувства за родината и тази сложна обусловеност изразява в най-интимни стихове. Пътят към любимата, пътят към родния праг преминава —

през светлата победа над врага! . .

С образите на своите близки той живее в най-трудните мигове. Диша с любовта им, страда с тяхната мъка. Тъгува по тях, по неродения син и сам съзнава колко личната обич и омраза е тясно свързана с огъня на неотменната народна борба. В жеравата на този огън се разгарят или се укротяват изблиците на всички поетови чувства. Всяка друга радост би помрачила не-обикновената радост от народната борба. Всяко лично доволство би засенчило щастieto да си в строя на своите другари, които обичаш, от които си обичан и без които няма радост, няма щастие.

Всеки, който внимателно е прочел „Хайдушки нощи“, знае, че в последния куплет поетът си е запазил свой лирически терен. Всички са в разгара на „партизанската веселба“, пеят през съзлзи от възторг, пеят като ветерани. . . А поетът? — Поетът дори и тогава жертвува своето право на радост, за да са пълни с радост изстрадалите сърца на неговите другари. И за да са ведри погледите им, за да има усмивки в очите им, той ще будуваш цяла нощ, ще стои на пост като воин, ще съзерцава грозната мощ на бурята и ще се опива от дивата ѝ нощна красота. . .

Такава е съдбата на поетите. . . Дори и когато пеят за себе си, да пеят за всички. . .

Всички са оставили и майки и любими. Всички мечтаят за свой Владимир, но когато поетът запее за тях, събира всичките им възторзи и мечти в скромния си развълнуван стих. Затова те нямат друга отплата към него. Освен своята гореща любов. . . И може би тъкмо святата любов на хората прикрепи крилата на Икар, вдъхна дръзновението на аргонавтите и даде вътрешното гориво на Гагарин в полета му в космоса. . .

И в най-трудните моменти партизаните мечтаят. Те са най-активните търсачи на епохата, но те не търсят никаква отвлечена справедливост, а комунистическа правда и щастие. Те мечтаят по един реален свят, който искат да изтръгнат с поривите на сърцата си, с тяхната кръв и с всичко, което имат и на което са способни. Най-големи реалисти в борбата, те са и най-големите мечтатели за преобразяването на живота. Те възпламеняват огъня на оная „свещена мъст“ в „загрубелите сърца“ не защото са някакви екзалтирани и жестоки садисти, не защото са бездушни фанатици или безсърдечни работи, а защото без последователност и принципност, без твърдост и устойчивост на борческите сърца не ще могат да постигнат красивите си мечти, не ще се доберат до възжеланата любима жена, до грохналата майка, до изстрадалия народ, до невръстните деца. . . Дълбоко в душите си те таят своята нежност към тях и само като жадуват тяхното добро, като мечтаят за бъдещия живот и се борят за него, те го доближават с всяка своя стъпка в суровия двубой. И макар да се числят в строя на „желязното племе“, те гледат на живота с нежност, живеят и се борят в романтично опиянение. . . Острата конфликтност — между красивия блян и суровата фашистка действителност, между живота и смъртта, между мира и войната, между гордостта и позора — е в основата на всичките им изживявания. Красивото и грозното, раждащото се и отмиращото, оптимистичното и трагичното, мараз-

мът и копнежът по човешко щастие и красота, възвишеното и мерзкото, и най-интимните им човешки чувства се проектират все в аспекта на генерално стълкновение между двата свята. Между тях няма хармония, има жизнена връзка, обусловени са помежду си. Трагизмът съпровожда тимистичната жажда за щастие. Мъката, страданието, миньорните страдания възникват там, където има стоицизъм, където се проявяват устойчива крепкост на чувствата, където има вяра в комунистическата правда.

Обикновената човешка мъка и гордото страдание по идеала се презират в неизчерпаем извор на сила и твърдост. Обикновената човешка драма разгарява в ония сърца, готови да се превърнат във факел и да изпреварят времето. Суровите воители мечтаят за живот, а не за смърт. Мечтаят не да умират напразно, а да живеят в мечтания свят. За тях той не е мистичен мираж, а най-реален и близък свят. Една реалност, която става по-близка, когато изгаряш в борбата за нея и много по-далечна, когато бездействаш. Там, в това бъдеще, се сбъдват мечтите, там е топлото рамо на любимия, там е щастieto, там е ласката на майката, там е нероденият Владимир.

Революционният оптимизъм е основния и активистичен патос на сложните психологически изживявания у партизаните. Макар да са израсли сред денната тежест на живота, сред отровната плесен на стария свят, те носят в гърдите си яркия образ на новото общество, чието сияние откриват в грандиозния лик на Съветското отечество. Човешката бодрост, душевният екстаз, светлостта на идеала се сливат с онай огромна сила, която ги подтиква към подвиг. В своя неравен път подвигът на съветските хора им е насърчителен пример. И те вървят по славния път не със забит поглед в земята, а с вперен взор към слънцето, в голямата правда на живота. Те са романтици в своя революционен устрем и най-зрели реалисти в своята борба. Романтичните багри, романтичният аромат в изображението на поета, допринасят твърде много за силата на неговия художествен метод. Без тях неговите творчески обобщения биха били студени и безизразни, защото художественото внушение е органическа сплав от безброй естетически величини, от които не на последно място са романтичните краски.

В голямата страст на борбата, в историческия устрем на антифашистката епоха и в голямата жажда на партизаните да противопоставят на грозните възвишените дела, хуманизма и подвига, да възвеличат голямата комунистическа идея и нейния блясък пред кървавата хидра на фашизма, се раждат и баладичните елементи в поетовото изображение. Останалите без гроб партизани („Балада за шестнадесетте“) продължават да воюват като непобедими легендарни воители. Цялата природа се грижи за техните рани, а народът ги отрупва с цветя. Те изчезват от хайдушката „Равна поляна“, за да донесат народното възмездие:

И никоя майка със нежност не ги приласка —
смъртта им дори не узнала.
То вятърът само с невидима, топла ръка
косите им кротко е галел.

И никоя майка кръвта им с любов не изми —
но мила ги сутрин росата.
И старите буки — когато лесът зашуми —
им веели хлад над челата.

А пътник ли минел, застивал от мъка над тях
(неволно юмрукът се свивал),
прошепвал им нещо и хвърлял им горски цветя —
тъй с цветен саван ги покрили. . .

А и мъртвите дори проговарят, само когато е нужно („Балада за комуниста“). Младостта вярва в чудесата на делото. Баладичното не се отклонява в сферата на мистиката, на мистичните видения и халюцинации. То не е родено в спазмите на творческото безсилие, не се движи по параболата на някаква странна логика, а е в пълно съзвучие с общия патос на гражданската битка, в пълен унисон е с романтичния ѝ патос. Поетът наистина хиперболизира, но не за да изневери на действителността, не за да намали силата на художественото изображение, а за да подсили неговото естетическо внушение. „Възкръсналите“ шестнадесет партизани олицетворяват вечно обновяващата се борба, безсмъртието на народа и неговата непобедимост. В същия смисъл възприемаме и мъртвото „слово“ на безмълвния Антон. Ако шестнадесетте партизани атакуват и днес, то е защото ги предвожда техният комисар. Ако той беше убит в засада, в някой злокобен ден, днес щеше да е седемнадесетия неукротим боец, непознаващ покой в своята атака. . .

В същата духовна атмосфера се закалява и неговият лирически герой. Той също не познава униние. Води упорита борба на живот и на смърт. Припомнете си „Сашка“! Това е най-ярката творба на поета, една трогателна поема, пораждаща тревожен размисъл за красотата, за силата на живота и на смъртта.

Аз и сега сякаш дочувам оня грозен грак, зловещ и разкъсващ, възвестил края на един живот и началото на едно безсмъртие. Виждам яркия силует на безсмъртната. Дори просторът е стихнал в тиха скръб по едно младо сърце, предпочело гроба пред позора. Небето е слязло в сините ѝ очи, останали жадни за живот, широко отворени, прозрачни и чисти. И само там, където за сетен път е стихнал ритъмът на сърцето, се червенеят две ярки браздулици топла кръв. Тя струи и в нейния блясък сякаш се оглеждат алелните макове, тържествено поднесени от чудната пролет. Смъртта е дошла със своята простота и величие, близка до смъртта на оня дивен хаджи Димитър, разтревожил със своето дишане родния Балкан и цялата природа. Сродна с участта на оня апостолски извисен Чистеменски, пожертвувал толкова много, за да избегне позора и безчестието. Представям си живо картината на оная забележителна майска утрин, натежала от прохладата, когато цялата природа се събужда, за да се роди нежността на вечната ѝ младост. В това великолепие от багри и тонове изчезва от света младият живот на Сашка, за да се роди нов и голям, пулсиращ тревожно в гърдите ни.

Целият ням трагизъм на възвишената ѝ душа ни увлича в страшната драма и наново я изживяваме.

Тя е пребита до смърт, а мисли за живота на другите. Цялата е в изгарящи болки, а душата ѝ тържествува, че е спасила отряда. Моминската ѝ гръд е разкъсана, в синини, а тя спомня невинното си детство, образа на беловласата си майка, на любимия. . . Нозете ѝ — подути, грозни, в гноини рани, а сърцето ѝ — гордо и трезво. Устата — изгаряща в непоносима жажда — е няма, заключена с хилядите съкровени ключове на вярата в идеала. . .

В прилив на вътрешна тревога, стиснали до болка челюсти, тръпнем пред трагизма на нейната участ. И сякаш не тя страда, а ние проверяваме себе си. Нейните склучени устни ни говорят на неповторим език. Казала ни е съдбоносни думи и ние сме спечелени за нейното голямо дело. Отделните девет откъса от психологическия анализ на нейната тревожна смърт са ни сродили с помислите, с преживяванията и терзанията на една героиня, вътрешният образ на която запаметяваме за цял живот.

Грозните болки, изтезанията и тъпите удари сякаш не я досягат. Тя е сигурна, че ще издържи. Твърдо знае, че ще мълчи. Уверена е — ще отрича докрай. Положителна е, че ще настъпи и краят. . . И с нея не ще свърши борбата. Но не ще я забравят и другарите ѝ в идващите щастливи дни.

И все пак. . . Все пак колко трудно, колко много трудно и твърде тежко е да се умре —

през май
на седемнадесет години.

Въпреки приятния гъдел на живота, тя ще бъде твърда пред смъртта. Ще я приеме гордо. Лице срещу лице. И чрез нея ще се защити. . .

Нейната тревога ни е обхванала всецяло. И заедно с героинята усещаме как едреят капчиците роса по клонките на среброкорите брези, чувствуваме как се свеждат, натежали от роса, как примамно блестят. . . Сами закопняваме по бисера на едрите капки. Те се превръщат в действителна хипноза. . .

Пред очите ѝ е изчезнало всичко. Останали са само едрите седефени зърна, които бликват в някакви пеещи струи на клокочещ извор. Тогава като че ли и гордата болка преминава в някакъв незнаен огън, изгарящ гърдите и пресичащ онези невидими струи, по които протича чудният ток на волята. Този ток сега за миг е прекъснат. Волята се е оказала слаба, а инстинктът за живот и самосъхранение — по-силен, по-дързък. Самият живот е победил. Бурните му пориви са разрушили всички задръжки, всичко градено през крехките седемнадесет години. И. . . Сашка хуква „въ тъмен порив“ към блясъка на росата, към пеещите струи, впила разкъравени устни в свежите листа.

Настигат я тъпите удари. Отблъскват я сурово, ослепяват я и тя се просва в несвест. . .

Смесват се роса и кръв. . .

Отново нечовешки мъки и страдания.

Те ѝ отнемат тайната на една младост, съкровено пазена за своя жених. Свенът усилва парещата болка на обида, на срам и разяжда с нова сила младото сърце. Неговите кардиограми едва ли ще останат тайна за нас, защото сме проникнали в тях. . .

Нейната драма не свършва дотук.

Дори и ударите не пресекват потока на тревожната ѝ предсмъртна изповед. Паметта е ослепена, но не и угаснала. Тя рефлектира в някакъв жизнен патос. Казват, че в минути на смъртна опасност човешкото съзнание бива спохождано от най-случайни мисли, бива заето от незначителни и глупави неща. Не е така у нашия поет. В неговата „Блокада“ срещахме една равностетка на голямото в живота на обикновения човек, посочена е неговата етична цена. Същото откриваме в „Балада за комуниста“, „Балада за шестнадесетте“. Откриваме го и в „Сашка“.

В часа на смъртта в паметта ѝ се мяркат силуетите на най-скъпото. Колко малко помни тя! Вплитат се стрелите на она безпощаден арбалет, донесли спомена за тесния тютюнев склад. Там тя е клюмнала глава, отровена от лепкавия катран на никотина. Спомня страшния ад в селското мазе, където дни наред я измъчват. Възкръсват за миг най-ярките моменти от краткия ѝ, ала драматичен живот: картините от детството, яркия купен на Витоша, където в пролетното ухание на тревите е милвала любимия Желязко. Прелитат като стрели снежнобелият образ на майка ѝ, на другарите ѝ от партизанския отряд. Оживява съгстеният огън на последния бой в който я догонват враговете.

Някакъв чуден приток на сили прелива в душата, дошел от гордото съзнание, че е спасила отряда. Сили, предостатъчни, за да се изправи гордо срещу своите убийци, да ги презре и да изрече последните си думи, звучащи като клетва. Нейните другари са живи —

Те са вред!

Чуите:

с бойни песни пее Балкана —

в победи

вървят!

Стреляйте!

Ала те ще останат

и за всичко

без жал

ще мъстят!...

Думите ѝ звучат като завещание. И тя умира, както умират героите, спокойно и мъдро, предусетила сладостта на близката победа. Сладостта, че умира за бъдещето, за нас. И може би затова ненавиждаме още по-силно тези, които унищожиха със зверски удари светлината на нейната душа...

Сашка остава жива. Виждаш я, едва изплавала от океана на мрака, как отново я обвзема полета към ярката вис на ведроокото небе. Това ненаситно око, дълбоко и мъдро като живота и вечно като него. Тя е все така млада и силна, защото загиналите за свобода остават вечно млади.

С тънко сетиво поетът пресътворява физическата смърт и поетическото раждане на една обаятелна героиня от петнадесет хилядите загинали български партизани. Изобразява едно започване и едно художествено възкресение. Една гибел и една слава!...

Овладейл материала, Андреев се домогва до значителни изобразителни внушения. Той не е преследвал самоцелни поанти, а правдивата историческа атмосфера на величавата смърт, на духовната храброст да се живее смело и безкомпромисно. Заобикваме завинаги гордия образ на Сашка, страдаща за един свят, в който живеем. И въпреки трагизма, поетическият разказ звучи мажорно и оптимистично. А това вече не е малко...

Поетът се е освободил от редица подробности, характерни за прототипа на поемата (Хермине Разградлян), за да изобрази правдиво и да покаже типичната смърт на един герой, на една мъченица. И не може да не се признае — твърде успешно. Не случайно „Сашка“ би могла да се нареди сред най-хубавите и най-кратки поеми в съвременната българска литература, посветени на антифашистката епопея. Времето не открадна много от красотата на тази поема, защото тя носи силните национални акценти в поетическото изживяване и партийния патос на антифашистката борба.

Нека никого не подразни обстоятелството, че нашият анализ обобщава преди всичко най-хубавото, най-значителното от поета. В това, струва ми се, няма нищо неестествено. Нали поетите имат свои „върхове“ и по тях обикновено се измерва висотата на художествените им достижения. Сподлуките дават най-точните контури на техния образ, те очертават най-вярно индивидуалната им физиономия и неповторимия аромат. По тях се съди за намеренията им в сложния литературен процес.

Творците несъмнено имат и своите „низини“. Те обаче, при всички художници, еднакво не удовлетворяват читателя, затова и по-малко ни привличат.

Ала колкото и да не се заглеждаме в несполуките на поета, все пак те съществуват. Произведения като „След победата“, „Желязно племе“, „Среща с вожда“, „На Кобургите“ или стихотворенията, посветени на народната армия, участвувала в боевете край Ниш, Страцин, Мур или Драва, по време на Отечествената война и други, не блестят с особени художествени достоинства. В тях ще срещнем непълнозвучни рими, нарушен ритъм, скършена мисъл, тремавост. . . Написани са на значителна тема, дори имат частични сполуки — отделни куплети или поанти. Но нито темата, нито хубавата идея или замисъл не ги спасяват. Голата идея никого не затрогва щом е лишена от поетическа плът.

Дори и в сполучените творби ще срещнем стилови и формални несвършенства, но тях сме склонни да не ги осъждаме, защото съзнаваме, че са извършени с естетически такт и усет, с единственото желание да се кажат добре и повече художествени истини, да се създаде повече красота. А щом е в нейно име, ще ги оправдаем с мъдростта на Бетовен, който смята, че няма нито едно правило, което не може да бъде нарушено заради красотата. .

Стихотворения като „След победата“ например са декларативни, макар поетът да изповядва съкровени преживявания. Те не ни завладяват, защото в тях не е намерен съответният художествен изказ. Думите стоят без естетическа радиация, безсилни да обгърнат големия духовен кипек, за който се загатва. Не е намерено онова словесно съчетание, ония точни думи, доближаващи се до оная художествена сплав, от която се ражда лиричната развълнуваност и неспокойната размисъл. Остро се чувства нуждата от по-голяма словесна гъвкавост, пластичност и музика.

В най-добрите си работи поетът е твърде пестелив. И това е хубаво. Никъде скъперничеството не е така благородна черта както в поезията, стига добродетелта да не се изкористява и абсолютизира. А случва се, ще срещнем отделни пасажки, а и цели стихотворения като „На Кобургите“ където прозира сухотата и анемичността на поетическата фраза. Наистина поетът никога не е страдал от увлечението да смайва читателя с езикови фойерверки, но винаги е изгарял от стремежа да каже най-силното, най-съдържателното от живота и то по възможния най-прост начин, защото хубавите му стихове не са писани с мастило, а с кръвта на сърцето му. А то е достатъчно строго, за да не допусне отклонения от неговия действителен поетически свят. И прав е Борис Делчев, който още нѐ времето подчерта, че „поезията на Веселин Георгиев е социално бойка и непосредствена. Тя не търси формално изящество, а говори направо на сърцето. Тази поезия се ражда в процеса на борбата и сама вдъхновява за борба и саможертва. В това се заключава и нейната съдържателна същност“. („Български революционни поети“, антология, II издание, 1947 г.).

Най-хубавите му стихотворения са красноречив пример за яснота и художествена простота в поетическите обобщения. В тях отсъствуват нарочните двусмислия или неясните намеци. Няма изкуствено търсената сложност в психологическите изживявания. Внушението се налага направо, с една ярка непосредност и художествена сила. Ние не само вярваме на поета, но и домисляме много негови загатнати мисли и нюанси, просмукани с трезвата жизнена философия на антифашистката борба.

Поетиката на Веселин Андреев има своите специфични особености. Макар почти цялото му творчество да се разгръща в сферата на епично-героичната традиция на родната ни литература, прокарана от Ботев, Вазов, Смирненски, Радевски и Вапцаров, поетът внася и нещо свое, нещо ново, което може да се открие преди всичко в новата душевност на лирическия

герой. Ще го открием и в оная характерна за поета емоционална лаконичност и синтезираност на художествения израз, която Чехов нарича сестра на таланта. Тази краткост и ярка сгъстеност проличава особено в „Балада за комуниста“, „Размисъл“ или „Обич“. Тук наистина на думите е тясно, а на емоционалните представи и на мислите — широко и просторно. А и самият стих е точен, лапидарен. В него се разкрива и един допълнителен втори план на поетическия подтекст, даващ възможност да се домисли и усети недоизказаното, премълчаното, загатнатото. Затова не може да не се съгласим с Пантелей Зарев, който с основание твърди, че „Лиризмът има сила, когато с малко средства е казано много, когато в краткия стих е заключено вълнуващо чувство. Тогава не забелязваме епитета, а преживяваме образа, не долавяме поантата, а стихът се врязва в нас и кара душата да трепти, да стене и да се радва“. („Класика и съвременност“, 1961, стр. 256). В творби като „Размисъл“, „На моя pistolет“, „Балада за комуниста“ или „Хайдушки нощи“ е включено значително съдържание, което поражда жива поетическа мисъл, емоционални образи, нови чувства. . . Не случайно някои негови творби дадоха тема за редица музикални произведения. И друго: тъкмо поради тази сгъстеност на настроението, Андреев е един от трудно поддаващите се за рецитиране поети и би затруднил и рутиниран артист.

На пръв поглед неговите стихотворения са безсюжетни както почти всички лирични творби. Но всъщност в тях е вложен сюжетен епизод, някаква случка. И този лиро-епичен тон превръща „песните“ в кратки поеми. Епичното се стопява в сгъстената лирична атмосфера. Макар и не всякога с най-сполучлива композиция, отделната случка или епизод сякаш се изгубва в образната поетична тъкан, преплита се неразлъчно в структурата на творбата като нужно градиво и по този своеобразен начин се подсилва естетическото въздействие и внушение.

Художествената простота е друга цел, която поетът преследва наравно с идейно-емоционалната сгъстеност. Без да достига до виртуозност в стиха, тази силна простота се чувства навсякъде. Поетическата му фраза не е фризирана с формални чудатости. Тя е без модни хватки. Неговият стих стои много близо до първичните извори на живота и далеч от излишните волности на перото. Поетът не затлачва поетическия изказ с фалшивия напос на словесния чакъл; не преследва плавни и изящни линии. Не е излиятелен. Не обича дългите преходи; пренебрегва словесните фонтани и високопарната развилнялост. Мрази ненужните дитирамби и режеския слуха фалш на литературното ръководение, не обича ефектните шумове на шмайзерните изстрели и бомбени взривове. Стреми се винаги към образна простота и проявява растяща възискателност към себе си. В това отношение понякога стига дори до крайност — изсушава фразата, стопява нейната свежест, зачерква и нужните детайли. За радост това по-рядко се случва.

Строфичният строеж на неговите творби е традиционен. Все още се чувствава свободен в „килиите“ на класическия стих, макар да прибегва и към подредбата на стиха а ла Маяковски („На един поет“, „Пред бурята“, „Обич“, „Среща с вожда“, „Сашка“, „На Владимир Илич Ленин“). Разчупването на вътрешната архитектурника се дължи на стремежа да се постигне по-голяма вътрешна изразителност на стиха и по-голяма свобода в поетическото мислене. И най-важното — да се задържи на равнището на вътрешния драматичен тонус на лиричното, да задълбочи психологическите монологизи, да остане верен на оня съкровен ритъм, който бие в опнатите артерии на слепоочията, да е в хармония с пулса на партизанското сърце и с ритмуса на автоматния диск. . .

Понякога художникът укротява публициста, а други път — публицистът го побеждава: тогава се раждат слабите творби, художественото малокръвие, голата декларация, естетическата бедност и еднообразие. Дори и зрялата сама по себе си мисъл, не сгрята с поетическия огън, остава оголена и не поражда емоционалния ток на естетическото очарование. . .

Езикът на писателя, този първелемент в неговата работа, е общо взето изразителен и точен. Емоционален и силен: без дразнещи стилизации. Фразата — нахъсана, елиптически сбита. Изобилието на глаголи подсилва действеността, динамиката. Авторът не е търсач на чиста красота: не пръсва с цветисти епитети своя слог, не смайва с неочаквани скокове, с причудлива метафоричност, защото не преследва ювелирен блясък на словото, а не си е поставял и такава художествена цел. Не прибегва често и към транспониране на емоционалните гами. . .

Той нанася явно багрите на своя акварел, когато е по-спокоен, а когато тревогата го е обзела прибегва към черно-бялата палитра на графика и може би затова понякога издайнически ще се очертаят целинните белини на изображението.

Навярно по-изтънчените уши ще се подразнят от резкостта, категоричните щрихи и дързостта на поетическия му стил. Рязкост и дързост, напоени със суровата прямота на силната любов и омраза. Никъде не ще срещнем у поета съзнателното търсене на самоцелна красивост. Но това съвсем не означава, че неговите балади, зимни пейзажи или другите му сполучени стихове са лишени от мелодията на пластичния стих.

Поетът има всичките възможности да създава още по-голяма поезия, а за това се усеща нужда и от по-голяма художествена дълбочина, от цизелираност и още по-голям релеф на словото, за да се избегнат ония дразнещи нотки на естетическа недовършеност и грубите публицистични акценти в стила на поета, особено ярки в по-слабите му работи. С такива стихове той не се докосва до сърцата ни с огъня на поетическото внушение, така характерно за силните му творби.

Сам Андреев е съзнавал естетическите недъзи на своя стих и само с неговия растящ художествен усет можем да си обясним обстоятелството, че много от работите си той подобри или изцяло преработи, а стихотворения като „На Кобургите“ изостави и не ги помести в нито едно издание.

Ако все пак е нужно да отправим пожелания на поета, то бихме желали да прочетем нови негови стихове, да чуем нови тонове в поезията му, по-различни, по-многозвучни, с още по-богат подтекст, с повече багри, непознати мелодии, нови аспекти, ярка асоциативност, индивидуален патос и вглъбеност. . .

Живеейки с вярата, че ще ги открием в бъдещите му работи, сега можем да подчертаем, че нашата антифашистка борба и особено партизанското движение намери най-ярко художествено отражение в поетическото дело на Веселин Андреев. В това отношение то е още ненадминато. И с основание и най-прецизният съставител на една представителна лирична антология не би могъл да го пренебрегне, защото в него се оглежда суровата красота, мъжествената атмосфера, хуманистичният патос и романтичният полет на партизанската борба.